

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ТКАЧЕНКО ІЛЛЯ ДМИТРОВИЧ

УДК 338.2

**РЕНТООРІЄНТОВАНА СТРАТЕГІЯ ПОВЕДІНКИ
ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Запоріжжя – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі фінансів Національної металургійної академії України Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
КОВАЛЬЧУК Костянтин Федорович,
Національна металургійна академія України
Міністерства освіти і науки України, м. Дніпро,
декан факультету економіки та менеджменту.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент, професор
ІВАНОВА Марина Іллівна,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка», м. Дніпро;

доктор економічних наук, професор
ТКАЧЕНКО Алла Михайлівна,
Національний університет
«Запорізька політехніка», м. Запоріжжя,
завідувач кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності.

Захист дисертації відбудеться «19» листопада 2020 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.01 у Класичному приватному університеті за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70 б, ауд. 124.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70 б, ауд. 114.

Автореферат розіслано «17» жовтня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Трохимець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. В сучасному світі рентні відносини охоплюють практично всі сфери життя; характерні не лише для сфери виробництва, але й для сфер розподілу, обміну та споживання; створюють передумови отримання рентних доходів кожним суб'єктом економічної взаємодії; віддзеркалюють характерні особливості рентоорієнтованої поведінки в стратегічному та тактичному аспектах.

Теоретико-методологічна спадщина щодо вивчення ренти, рентних відносин та рентоорієнтованої поведінки доволі суттєва та різноманітна, оскільки зародження поглядів на земельні відносини та розподіл доходів від землі відбувся ще за часів Хаммурапі, Каутільї, Мен-цзи, Платона, Аристотеля та ін.; започаткування та розвиток теорії ренти та рентних відносин продовжився в рамках класичної політекономії (В. Петті, Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус, Ж. Б. Сей, Дж. Ст. Мілль та ін.); розвиток марксистської теорії ренти (К. Маркс, Ф. Енгельс та їх послідовники) започаткував підхід до дослідження на підґрунті трудової теорії вартості та довів існування диференційної ренти I та II роду, абсолютної ренти, заклав основи для визначення джерел формування та розподілу ренти між суб'єктами рентних відносин; неокласичний напрям щодо розгляду проблем рентних відносин базується на теоретичному базисі «економічної ренти» та «квазиренти», які можливо отримати від будь-яких факторів виробництва за умов дії ринкових чинників та при аналізі маржинальних показників (У. Джевонс, К. Менгер, А. Маршалл, Дж. Б. Кларк, П. Самуельсон та ін.); розвиток «інституційної теорії ренти» (Б. Бенсон, Е. Крюгер, Г. Таллок та ін.) збагатив та розширив перелік суб'єктів рентних відносин, видів ренти та концептуальних положень рентоорієнтованої поведінки, спрямованої на «пошук ренти»; сучасний етап обґрунтування аспектів функціонування системи рентних відносин охоплює: комплексні роботи, присвячені функціонуванню та розвитку рентних відносин на макро- і мегарівнях (роботи Д. Львова, Ю. Яковця та деяких інших); роботи, присвячені процесам формування та розподілу природно-ресурсної ренти (праці С. Андрюшина, Ю. Бобильова, М. Іванової, В. Інякіна, С. Кімельмана, Б. Клюкіна, М. Комарова, В. Крюкова, Б. Кузика, П. Лещіловського, Ю. Матвєєвої, В. Мещерова, О. Ніколайчука, Ю. Разовського, Т. Решетилової, О. Смоліної, О. Струкової, Н. Трішина, О. Ейсмонта і багатьох інших); роботи, присвячені процесам інституціоналізації рентних відносин (В. Тамбовцева, Н. Александрова, Є. Анохіна, О. Гоосен, Е. Моргунова, М. Олсона, Дж. Стіглера, Т. Еггертссона та інших); розглядає проблеми, присвячені неекономічним видам рентних доходів (Т. Андерсена, Е. Аткинсона, В. Дементьєва, Е. Скаржинської, Д. Стігліца та інших); спростається розкривати фактори, форми і наслідки рентоорієнтованої поведінки (Б. Бенсона, Дж. Б'юкенена, Р. Грінберга, А. Крюгера, Р. Кудряшової, Л. Попова, А. Рубінштейна, Г. Таллока, Р. Толлісона та інших); розглядають проблему рентних відносин через призму переміщення рентних доходів в масштабі світової економіки (Р. Каплінського, Л. Шостак та інших).

Сучасні дослідники ренти, рентних відносин, рентоорієнтованої поведінки (В. Автономов, В. Базилевич, А. Гриценко, В. Дементьєв, Д. Ергін, А. Заостровцев, О. Латков, О. Носова та ін.) приділяють увагу проблемам привласнення ренти, розробці механізмів її вилучення, специфіки прояву та існування в ренти при рентоорієнтованій поведінці, але, не зважаючи на досягнення сучасної економічної теорії ряд принципів та важливих питань залишається поза увагою фахівців, а саме: стратегічний підхід до визначення розмірів вилучення (або не вилучення) рентних платежів, принципи

формування рентоорієнтованої стратегії поведінки надрокористувачів та держави, узгодження та розрахунок показників диференційної ренти I та диференційної ренти II при здобичі та збагаченні корисних копалин; проблеми оподаткування галузі надрокористування; раціональне використання покладів корисних копалин та нівелювання негативних екстерналій виробничої діяльності при видобутку та збагаченні корисних копалин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану держбюджетних науково-дослідних робіт Національної металургійної академії України Міністерства освіти і науки України за темами: «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (державний реєстраційний номер 0107U001146, 2007–2017 рр.), у рамках якої автором визначено проблемні питання опортуністичної та рентоорієнтованої поведінки держави та суб'єктів господарювання, обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення існуючого економічного механізму надрокористування через застосування «тріади» оптимальність-ефективність-доречність, запропоновано застосування чотирьох базових принципів формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави в сфері надрокористування (системності, соціальної відповідальності, прозорості, справедливості); «Дослідження основ та закономірностей розвитку національної економіки в контексті глобалізації» (державний реєстраційний номер 0108U001721, 2008–2009 рр.), у межах якої здобувачем розглянуто особливості формування та розподілу рентних доходів в галузі природокористування в умовах економічної кризи, виявлено функції рентних платежів; «Дослідження основ та інститутів інноваційної динаміки національної економіки в умовах глобалізації» (державний реєстраційний номер 0110U003241, 2010–2012 рр.), у рамках якої здобувачем було розкрито теоретико-методологічні підходи до аналізу проблеми генези рентоорієнтованої поведінки суб'єктів, розглянуто моделі її становлення, функціонування, розвитку та особливостей прояву в контексті еволюції нової економіки в умовах глобалізації; «Національна економіка в умовах європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0116U001148, 2015–2018 рр.) у межах якої розглянуто методологічні та методичні аспекти визначення рентних доходів в історичній ретроспективі та проаналізовано міжнародний досвід сучасного підходу до розрахунків ренти, розроблена та обґрунтована концептуальна схема системи рентних відносин агрегованої конфігурації; «Моделювання економічної поведінки та стратегії розвитку суб'єктів господарювання» (державний реєстраційний номер 0116U008360) та теми «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (державний реєстраційний номер 0116U006782) у межах яких здобувачем було розкрито сутність рентного циклу та його етапів з точки зору рентогенерації та рентоотримання, обґрунтована стратегія рентоорієнтованої поведінки надрокористувача та держави, визначено напрямки отримання легітимної та нелегітимної ренти; «Сучасні методи та фінансово-економічні механізми управління суб'єктами господарювання регіону» (державний реєстраційний номер 0117U002349, 2017–2018 рр.) в межах якої автором проаналізовано законодавчо-нормативні зміни нормативів плати за користування надрами для видобування окремих видів корисних копалин на підставі існуючих методик визначення рентних платежів, що надало змоги виділити та обґрунтувати сутність 3 основних підходів (інвестиційного, якісного та екстернального) до розрахунку рентних платежів на підставі врахування різної природно-компонентної родючості надр;

«Механізм управління формуванням стратегій випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств» (державний реєстраційний номер № 0117U003928, 2018 р.) в межах якої автором обґрунтування суб'єкт-суб'єктний простір рентних відносин, розроблено концептуальної схеми системи рентних відносин та етапів рентного циклу.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є розвиток теоретичних, науково-методичних та прикладних засад формування й реалізації рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств в галузі надрокористування.*

Для реалізації цієї мети поставлено такі *завдання*:

- дослідити та узагальнити теоретико-методологічні засади та принципи формування та реалізації рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств;
- сформулювати сучасне трактування категорії «рентний цикл»;
- з'ясувати економічну сутність рентиорієнтованої стратегії поведінки;
- типологізувати диференційну ренту за виробничими етапами;
- розробити, обґрунтувати та апробувати методику розрахунку рентних платежів гірничо-збагачувальних підприємств;
- виявити специфіку міжнародного досвіду регулювання рентних відносин в галузі надрокористування;
- дослідити цільову функцію рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств в галузі надрокористування.

Об'єкт дослідження – процес взаємодії суб'єктів рентних відносин в галузі надрокористування в процесі формування рентиорієнтованої стратегії поведінки.

Предмет дослідження – теоретико-методичні, науково-методичні та прикладні засади формування та реалізації рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств.

Методи дослідження. Теоретичними та методологічними засадами дослідження стали фундаментальні положення економічної теорії, зокрема мікроекономіки, а також праці вітчизняних і зарубіжних науковців з питань сутності ренти, рентних відносин та рентиорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів. Методологічну основу дослідження становили загальні та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний, формально-логічний, системно-структурний, аналізу та синтезу, моделювання, історичний, порівняльно-правовий. Для вирішення поставлених наукових завдань та комплексного використання методів вдалося провести дослідження концептуальних засад, досвіду, проблем та перспектив розвитку ренти, рентних відносин при рентиорієнтованій стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств (діалектичний метод); дослідити понятійно-категоріальний апарат та типологію рентних відносин в галузі природокористування та надрокористування (формально-логічний метод); виявити вплив змін законодавчих та нормативних актів щодо вилучення рентних платежів шляхом оподаткування на поведінку надрокористувачів з точки зору змін структурних елементів (системно-структурний метод); узагальнити існуючі методики визначення рентних платежів в галузі надрокористування (метод аналізу та синтезу); розробити та обґрунтувати систему альтернатив з метою проведення аналізу рентної ставки для гірничо-збагачувальних підприємств, запропонувати концептуальний перелік альтернатив, з врахування невизначеності та ризику, для визначення оптимуму у балансуванні рентних відносин та загального оподаткування бізнесу в залежності від характеру впливу зовнішнього середовища за шкалою «негативний-нейтральний-позитивний» вплив (метод моделювання); дослідити генезу розвитку форм

реалізації рентних відносин в галузі надрокористування (історичний метод); порівняти та виявити специфіку законодавчо-нормативного регулювання галузі надрокористування в Україні та зарубіжних країнах.

Інформаційно-довідкова база дослідження складається з Конституції України, Законів і нормативних актів України, Постанов Верховної Ради України, Указів Президента України, Постанов Кабінету Міністрів України, публікацій вітчизняних та іноземних вчених з відповідної проблематики, матеріалів науково-практичних конференцій, статистичних матеріалів, звітних даних виробничо-господарської діяльності гірничозбагачувальних підприємств України, монографічних досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів, а також періодичних видань, матеріалів власних розробок автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в узагальненні та розвитку теоретико-методичних основ і розробці інструментарію аналізу рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин в галузі надрокористування. Основні отримані результати, що становлять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

удосконалено:

– визначення категорії «рентний цикл» з позицій обґрунтування економічного результату від реалізації рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств з огляду на рентогенерацію та рентоотримання між власником надр та надрокористувачем при реалізації «світлої» та «темної» стратегій економічної поведінки суб'єктів рентних відносин. На відміну від існуючих визначень, доведено, що рентний цикл гірничо-збагачувальних підприємств, в загальному вигляді, представляє собою кругообіг не лише капіталу підприємства, а й інших факторів виробництва та закінчується лише у випадку припинення виробничо-господарської діяльності (або певного структурного підрозділу) та включає в себе 5 послідовних етапів, а саме: «розвідка», «дозвіл», «будівництво», «видобуток і переробка» та «закриття»;

– типологізацію диференційної ренти за виробничими етапами з позицій системності та стадійності, обґрунтовано та проаналізовано концептуальну схему системи рентних відносин агрегованої конфігурації, яка включає в себе етапи: 1) формування рентних доходів; 2) розподілу рентних доходів; 3) використання рентних доходів. Доведено, що саме такий підхід надає можливість формувати, коригувати та реалізовувати рентоорієнтовану стратегію поведінки гірничо-збагачувальних підприємств на різних етапах рентного циклу;

набули подальшого розвитку:

– визначення та обґрунтування економічної сутності категорії «рентоорієнтована стратегія поведінки», яка полягає у навмисній (цілеспрямованій) діяльності учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб відповідно до власних інтересів щодо максимізації отримання рентного доходу легальним або нелегальним шляхом на кожному з етапів рентного циклу та, на відміну від існуючих, дозволяє аналізувати «світлу» та «темну» стратегії, ранжування яких відбувається на підставі відповідності до діючого законодавства в галузі надрокористування;

– розробка, обґрунтування та апробація методики розрахунку рентних платежів гірничо-збагачувальних підприємств, яка, на відміну від традиційних, базується на врахуванні можливих альтернатив оподаткування та зміни цільового значення ставки ренти на фінансовий результат діяльності гірничо-збагачувальних підприємств та надає змогу визначення оптимального розміру цільового значення ставки ренти з метою досягнення показника беззбитковості роботи гірничо-збагачувального підприємства;

– концептуальні засади аналізу моделей ренти, які, на відміну від існуючих, сформовані під впливом комбінацій економічних, політичних, законодавчих, соціальних, екологічних та інших факторів, а саме: модель близькосхідних країн, яка започаткована на підставі ієрархічної структури суспільства; модель США та Канади, яка характеризується демократичним підходом до надкористувачів та базується на конкурсній системі отримання дозволів на розробку покладів корисних копалин; модель функціонування державних компаній-монополістів в галузі надкористування (Великобританії, Венесуели, Мексики, Норвегії) з певною системою обмеження доступу до надр та системою суттєвого державного та законодавчо-нормативного регулювання;

– теоретико-методичні засади та принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств при повторному збагаченні сировини, а саме: принцип системності; принцип соціальної відповідальності; принцип прозорості; принцип справедливості за основними результатами діяльності, що надає змоги врахувати економічні, соціальні та екологічні наслідки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в удосконаленні науково-методичного забезпечення державного регулювання галузі надкористування, впровадженні обґрунтованих рекомендацій щодо формування системи вилучення рентних платежів та розподілу ренти між суб'єктами рентних відносин в практику господарювання органами державної влади та місцевого самоврядування для розробки прогнозів, програм, планів, спрямованих на розвиток галузі та національної економіки, в можливості та доцільності використання практичних рекомендацій дисертаційної роботи в роботі гірничо-збагачувальних підприємств щодо формування та реалізації рентоорієнтованої поведінки гірничо-збагачувальних підприємств. Основні положення й висновки дисертації, що мають прикладний характер, були використані: в діяльності гірничо-збагачувальних підприємств, а саме: ТОВ «Спецстрой» (довідка № 27 від 02.08.2019), ТОВ «ВТФ «КЕРАМІК-ПРИЛУКИ» (довідка № 8д від 30.01.2020) в питаннях поліпшення фінансового становища підприємств та ефективного впливу на кінцеві фінансові результати діяльності підприємств; а також авторський підхід щодо моделювання зміни ціни та цільового значення ставки ренти використовується у практичній діяльності ТОВ «Завод мінеральних вод «РЕАЛ» (довідка № 47-п від 24.04.2020).

Результати дослідження, висновки та практичні рекомендації отримали позитивну оцінку та їх застосовано в практичній діяльності Інституту чорної металургії ім. З. І. Некрасова НАН України у роботі відділу прогнозних та інформаційно-технічних досліджень в металургії при проведенні науково-дослідних робіт інформаційного, аналітичного та прогнозного характеру (довідка № 291 від 14.11.2018).

Основні теоретичні положення та практичні рекомендації, викладені у дисертації, використовуються у навчально-методичному забезпеченні Національної металургійної академії України МОН України при підготовці бакалаврів та магістрів галузей знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» (спеціальність 051 «Економіка»), 07 «Управління та адміністрування» (спеціальності 073 «Менеджмент» та 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність») при викладанні дисциплін «Мікроекономіка», «Макроекономіка», «Національна економіка», «Європейський бізнес та галузеві ринки», «Стратегічне управління підприємством», «Економічна діагностика» в Національній металургійній академії України Міністерства освіти і науки України (довідка № 01-20/509 від 24.10.2018); у навчально-методичному забезпеченні Дніпропетровського регіонального інституту

державного управління при Президентіві України при викладанні дисциплін «Мікроекономіка», «Макроекономіка», при проведенні курсів підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в рамках обласної програми, а саме: «Економічний аналіз державної політики», «Програмно-цільовий метод формування місцевих бюджетів» (довідка № 03-4-17-579 від 25.10.2018); у навчальному процесі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ МВС України при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Основи економічної теорії», «Господарське право» (довідка № 2834 від 05.11.2018).

Результати дослідження дисертаційної роботи застосовані департаментом економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації при розробці Стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року, затвердженої рішенням обласної ради № 561-27/IV від 26.09.2014, Плану реалізації стратегії розвитку Дніпропетровської області на 2018-2020 роки, затвердженого рішенням обласної ради № 274-11/VII від 01.12.2017, при розробці програми соціально-економічного та культурного розвитку Дніпропетровської області на 2018 рік, затвердженої рішенням обласної ради № 267-11/VII від 01.12.2017 та Програми розвитку малого та середнього підприємництва у Дніпропетровській області на 2017-2018 роки, затвердженої рішенням обласної ради № 124-7/VII від 02.12.2016 (довідка б/н б/д).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вирішення актуального науково-практичного завдання розкриття економічної сутності рентиорієнтованої стратегії поведінки в галузі надкористування та узагальнення теоретико-методичних засад дослідження рентиорієнтованої поведінки. Всі наукові результати, викладені в дисертації, одержані автором особисто, опубліковані у наукових працях та відображають зміст дослідження. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є особистим внеском здобувача. Внесок у публікації, виконані у співавторстві, відзначено у списку праць, опублікованих за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження, результати, висновки та пропозиції апробовано на наукових, науково-практичних та науково-технічних конференціях: «Перспективи ефективних управлінських рішень у бізнесі та проектах» (м. Одеса, 2016 р.); «Сучасні міжнародні економічні відносини: драйвери успіху та виклики розвитку» (м. Дніпро, 2017 р.); «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку територій» (м. Ополе, Польща, 2017 р.); «Міжнародні наукові та інноваційно-інвестиційні програми: досвід та результати» (м. Дніпро, 2017 р.); «Моніторинг, моделювання й менеджмент емерджентної економіки» (МЗЕ2) (м. Одеса, 2017 р.); 44 Міжнародній науково-технічній конференції молоді (м. Запоріжжя, 2017 р.); «Стратегія якості у промисловості і освіті» (м. Варна, Болгарія, 2018 р.); «Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення» (м. Дніпро, 2018 р.); «Управління проектами. Ефективне використання результатів наукових досліджень та об'єктів інтелектуальної власності» (м. Дніпро, м. Київ, 2019 р.); «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпропетровськ, 2016 р.); «Молода академія – 2016» (м. Дніпропетровськ, 2016 р.); «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти» (м. Дніпро, 2017 р.); «Актуальні проблеми розвитку металургійної науки та освіти» (м. Дніпро, 2017 р.); «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної

економіки» (м. Дніпро, 2017 р.); «Молода академія – 2017» (м. Дніпро, 2017 р.); «Національна економіка України в умовах європейської інтеграції» (м. Дніпро, 2017 р.); «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпро, 2018 р.); «Молода академія – 2018» (м. Дніпро, 2018 р.); «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти» (м. Дніпро, 2019 р.); «Актуальні проблеми трудового та господарського права» (м. Дніпропетровськ, 2015 р.).

Публікації. За результатами наукових досліджень опубліковано 36 наукових праць, з них 5 розділів в монографіях; 8 статей – у наукових фахових (індексованих) виданнях України; 3 статті в інших виданнях; 20 публікацій – апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій складає 11,86 друк. арк., з яких особисто автору належить 9,25 друк. арк.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 284 сторінки. Основна частина роботи має обсяг 8,7 авт. арк. Дисертація містить 35 таблиць, 11 рисунків. Список використаних джерел включає 306 найменувань та розміщений на 32 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження; визначено методи дослідження; вказано наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, особистий внесок; наведено дані щодо апробації результатів дослідження та публікації.

У **першому розділі** – *«Теоретичні засади рентних відносин та рентоорієнтованої стратегії поведінки»* – узагальнено теоретико-методологічні засади дослідження ренти, рентних відносин та рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин. Досліджено історичний розвиток та теоретико-методологічну спадщину ренти, рентних відносин та рентоорієнтованих стратегій поведінки, виділено та проаналізовано 6 основних етапів, а саме: 1 етап – зародження поглядів на земельні відносини та розподіл доходів від землі; 2 етап – започаткування та розвиток теорії ренти та рентних відносин в рамках класичної політекономії; 3 етап – формування та розвиток марксистської теорії ренти на підґрунті трудової теорії вартості; 4 етап – апробація та розвиток неокласичного напрямку на теоретичному базисі «економічної ренти» та «квазіренти»; 5 етап – дослідження та розвиток в традиції «інституційної теорії ренти» відносно розширення переліку суб'єктів рентних відносин, видів ренти та концептуальних положень рентоорієнтованої поведінки, спрямованої на «пошук ренти»; 6 етап – обґрунтування аспектів функціонування системи рентних відносин відносно неекономічних видів рентних доходів; факторам, формам і наслідкам рентоорієнтованої поведінки, в тому числі і в гірничо-збагачувальній галузі при надровикористанні.

У загальному вигляді, виявлено та проаналізовано етапи рентного циклу, а саме: розвідки; дозволів; будівництва; видобутку та переробки; закриття відносно спроможності рентогенерації внаслідок дії природної складової факторів та неприродної (економічної) ренти та рентоорієнтованої стратегії поведінки. На цій підставі обґрунтовано існування рентних та нерентних етапів (рис. 1).

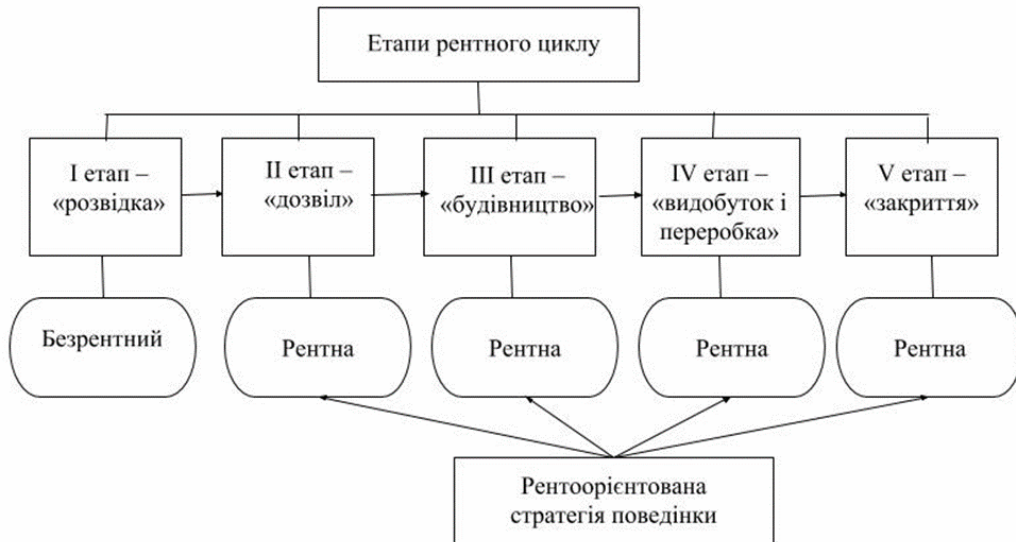

Рис. 1. Етапи рентного циклу (складено автором)

Доведено, що рентний цикл з приводу безпосереднього надрокористування та рентогенерації від використання родовища корисних копалин формується в межах IV (виробничого) етапу, а інші етапи продукують формування рентоорієнтованих стратегій щодо «пошуку ренти», які безпосередньо не стосуються видобутку та збагачення надр.

Розглянуті етапи рентного циклу з точки зору рентогенерації та рентоотримання дозволяють розділити їх на рентні етапи та виділити безрентний етап, освідомити сутність формування стратегії рентоорієнтованої поведінки надрокористувача з позиції «світлої» (легітимної стратегії поведінки) або «темної» (не легітимної) (рис. 2).

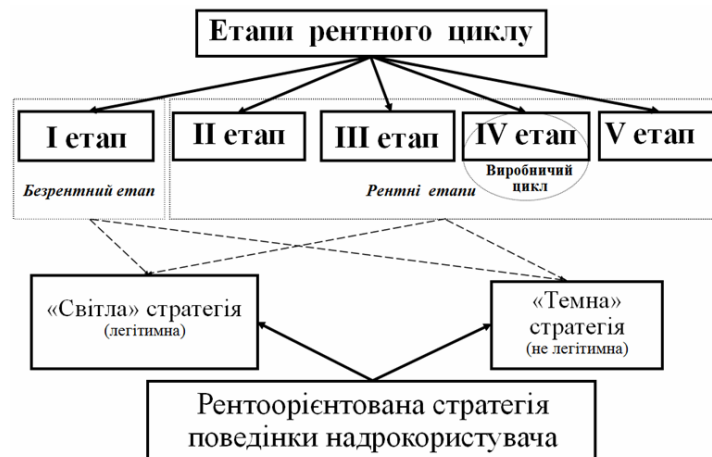

Рис. 2. Формування рентоорієнтованої поведінки надрокористувача (складено автором)

Доведено, що рентоорієнтована стратегія поведінки у навмисній (цілеспрямованій) діяльності учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб відповідно до власних інтересів щодо максимізації отримання рентного доходу легальним або нелегальним шляхом на кожному з етапів рентного циклу. «Світла» та «темна» стратегії реалізації рентоорієнтованої поведінки суб'єктів розглянуто з точки зору відповідності або невідповідності діючому законодавству.

У другому розділі – «Концептуально-методологічні основи та методичний інструментарій визначення показників ренти при формуванні рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств» – проведено ретроспективний аналіз

розвитку етапів еволюції форм реалізації рентних відносин на території України на підставі якого виявлено характерні риси трьох основних історичних етапів розвитку форм реалізації рентних відносин на території України в галузі надрокористування, а саме: специфікою першого етапу є обмежений перелік нормативно-правових документів щодо оцінки запасів корисних компонентів в надрах, недостатність статистичних матеріалів відносно обсягів видобутку, жорстке встановлення нормативів плати за надрокористування, непрозорі механізми взаємодії власника надр та орендаря, невизначеність суб'єктного складу надрокористувачів казенних копалин; другий етап еволюції механізму реалізації рентних відносин в надрокористуванні пов'язаний з націоналізацією надр та створенням «соціалістичного» порядку надрокористування для якого є характерним націоналізація природних ресурсів та їх експлуатація державними підприємствами без залучення іноземних інвестицій та приватного капіталу; третім етапом є етап розвитку галузевого законодавства сучасної незалежної України на підставі дії нормативно-правового регулювання сфери надрокористування з залученням іноземних інвестицій, розподілом прав та обов'язків суб'єктів надрокористування. Проведений аналіз дозволив систематизувати та впорядкувати законодавчо-нормативне підґрунтя щодо наявних відносин в галузі надрокористування для можливості проведення розробок з приводу формування рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин.

Типологізовано диференційну ренту за виробничими етапами, а саме доведено, що:

- а) диференційна рента I виникає на етапі придбання ресурсу та обумовлена унікальністю його природничих характеристик та його місцезнаходженням відносно до ринків збуту продукції, включає в себе природничі, екологічні та соціально-економічні характеристики;
- б) диференційна рента II виникає на етапі виробничої (видобуткової та збагачувальної) ресурсоексплуатації за умов внесення капіталу, враховує унікальність характеристик самого ресурсу, напрямків та ефективності зроблених капіталовкладень в процесі експлуатації;
- в) диференційна рента III виникає на етапі реалізації готової продукції, враховує унікальність диференціації продукції з точки зору притаманних характеристик продукту та додаткових послуг щодо його обслуговування та супроводження. Доведено, що саме такий підхід надає можливість формувати, коригувати та реалізовувати рентоорієнтовану стратегію поведінки гірничо-збагачувальних підприємств на різних етапах рентного циклу.

Сформовано та обґрунтовано концептуальну схему системи рентних відносин агрегованої конфігурації, яка відповідає пропонованій типологізації диференційної ренти за виробничими етапами та включає в себе етапи: 1) формування рентних доходів; 2) розподілу рентних доходів; 3) використання рентних доходів (рис. 3).

Проаналізовано діючі законодавчі та нормативні акти та зміни нормативів плати за користування надрами для видобування окремих видів корисних копалин в Україні, доведено, що перманентні суттєві зміни ставок рентної плати призводять до нестабільності бізнес-процесів та неможливості проведення розрахунків терміну окупності капітальних вкладень в процес видобутку та збагачення корисних копалин, не враховують зміни кон'юнктури ринку, не спрямовані на поліпшення бізнес-клімату та бізнес-середовища в галузі надрокористування.

Виділено, проаналізовано та класифіковано 3 основні підходи до розрахунку рентних платежів на підставі врахування різної природно-компонентної родючості надр (інвестиційний; якісний; екстернальний) з приводу можливості та доцільності їх застосування при формуванні рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств в галузі надрокористування.

Рис. 3. Типологізація диференційної ренти за виробничими етапами (складено автором)

Доведено, що: 1) інвестиційний підхід до розрахунку рентних платежів на підставі оцінки ефективності інвестицій в процеси видобутку та збагачення корисних копалин, згідно із запропонованими коефіцієнтами, є необхідним, але недостатнім, оскільки інвестиції в процес виробництва, з урахуванням специфіки галузі, носять довгостроковий характер, а ці коефіцієнти ефективності не дуже адекватно відображають часовий аспект, так як на довгострокових етапах при проведенні розробки стратегії рентоорієнтованої поведінки підприємства і витрати, і доходи повинні дисконтуватися, а чим довше інтервал часу, тим неточність зазначеної методики вище; 2) якісний підхід, заснований на кількісній оцінці якісних змін в системі видобутку та збагачення корисних копалин дозволяє провести оцінку відповідних змін в параметрах ефективності видобутку та збагачення корисних копалин та визначити розмір створеної ренти (диференційної ренти I та диференційної ренти II) в загальних доходах, а також частки витрат на розробку ділянок з гіршими умовами видобутку за критерієм природно-компонентної родючості, але в цьому підході є неприпустимим застосування «середніх показників», які не дають змоги сформулювати адекватну методику розрахунку розміру диференційної ренти та розробити стратегію рентоорієнтованої поведінки підприємства відносно отримання диференційної гірничої ренти II від додаткових вкладень капіталу в процес виробництва; 3) підхід, заснований на оцінці додаткових позитивних ефектів, які забезпечує екологічність процесу видобутку та збагачення корисних копалин в рамках економічного механізму надкористування дозволяє уникнути небезпек, пов'язаних із процесом видобутку та збагачення корисних копалин, розрахувати та оцінити екстернальні ефекти, але не дає можливості розробляти стратегію поведінки підприємства лише базуючись на «екологічній складовій».

Розроблено методику розрахунку рентних платежів від надкористування, яка спрямована на: по-перше, рахування можливих альтернатив оподаткування; по-друге, врахування зміни цільового значення рентної ставки та цієї зміни на фінансовий результат діяльності гірничо-збагачувальних підприємств. Запропонована методика на підставі розрахунку та аналізу комплексної системи показників надає змоги наблизитися до сприйняття сутності ренти та дозволяє виокремити показники диференційної ренти I і II, розрахувати її норму в залежності від плідності окремої ділянки надр, техніко-економічних показників діяльності окремого гірничо-збагачувального комбінату та кожної конкретної

збагачувальної фабрики, а також проводити економіко-математичне моделювання змін показників цін, цільового значення ренти та отриманого прибутку від виробничо-господарської діяльності гірничо-збагачувального підприємства при формуванні та реалізації рентоорієнтованої стратегії поведінки.

У **третьому розділі** – «Прикладні засади формування, регулювання та реалізації рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств в галузі надрокористування» – виявлено специфіку регулювання та обґрунтовано характерні риси опортуністичної та рентоорієнтованої поведінки суб'єктів в галузі надрокористування, розроблено та доповнено методичний інструментарій оцінювання кількісних показників рентоотримання концептуальними положеннями пошуку сценаріїв моделювання (табл. 1), в залежності від характеру впливу зовнішнього середовища по шкалі «негативний-нейтральний-позитивний» вплив та обґрунтовано перелік альтернатив та перелік критеріїв для аналізу.

Таблиця 1

**Моделювання зміни ціни та цільового значення ставки ренти
для Покровського гірничо-збагачувального комбінату (розраховано автором)**

ЦЗСР, %	Зміна ціни марганцевого концентрату, +								
	22%	23%	23%	25%	26%	27%	28%	29%	30%
	Прибуток, тис. дол. США								
25	-4 386	-3 768	-3 151	-2 533	-1 915	-1 297	-680	-62	556
24	-4 188	-3 570	-2 953	-2 335	-1 717	-1 099	-482	136	754
23	-3 990	-3 372	-2 754	-2 137	-1 519	-901	-283	334	952
22	-3 792	-3 174	-2 556	-1 939	-1 321	-703	-85	532	1 150
21	-3 594	-2 976	-2 358	-1 740	-1 123	-505	113	731	1 348
20	-3 395	-2 778	-2 160	-1 542	-924	-307	311	929	1 546
19	-3 197	-2 580	-1 962	-1 344	-726	-109	509	1 127	1 745
18	-2 999	-2 381	-1 764	-1 146	-528	90	707	1 325	1 943
17	-2 801	-2 183	-1 566	-948	-330	288	905	1 523	2 141
16	-2 603	-1 985	-1 367	-750	-132	486	1 104	1 721	2 339
15	-2 405	-1 787	-1 169	-552	66	684	1 302	1 919	2 537
14	-2 207	-1 589	-971	-353	264	882	1 500	2 118	2 735
13	-2 008	-1 391	-773	-155	463	1 080	1 698	2 316	2 933
12	-1 810	-1 193	-575	43	661	1 278	1 896	2 514	3 132
11	-1 612	-994	-377	241	859	1 477	2 094	2 712	3 330
10	-1 414	-796	-179	439	1 057	1 675	2 292	2 910	3 528
9	-1 216	-598	20	637	1 255	1 873	2 491	3 108	3 726
8	-1 018	-400	218	835	1 453	2 071	2 689	3 306	3 924
7	-820	-202	416	1 034	1 651	2 269	2 887	3 505	4 122
6	-621	-4	614	1 232	1 849	2 467	3 085	3 703	4 320
5	-423	194	812	1 430	2 048	2 665	3 283	3 901	4 519
4	-225	393	1 010	1 628	2 246	2 864	3 481	4 099	4 717
3	-27	591	1 208	1 826	2 444	3 062	3 679	4 297	4 915
2	171	789	1 407	2 024	2 642	3 260	3 878	4 495	5 113
1	369	987	1 605	2 222	2 840	3 458	4 076	4 693	5 311
0	567	1 185	1 803	2 421	3 038	3 656	4 274	4 892	5 509

Виявлені основні завдання та сутність повторного збагачення корисного компонента в екологічній та соціальній сферах, обґрунтована стратегія додаткового вилучення корисного компонента не з видобутої сировини (руди), а з вже раніше збагаченої на підставі виділення основних напрямів складових формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави та надрокористувача при повторному збагаченні сировини, а саме на підставі характеристики економічних, соціальних та екологічних наслідків.

Виділено принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств при повторному збагаченні сировини, а саме визначено та охарактеризовано: принцип системності; принцип соціальної відповідальності; принцип прозорості; принцип справедливості за основними результатами діяльності в аспектах врахування економічних, соціальних та екологічних наслідків.

Принцип системності визначає необхідність з'ясування цілей розвитку сфери надрокористування в комплексі з іншими стратегічними галузями (металургія, машинобудування, авіабудування тощо), забезпечує сталий розвиток, формує конкурентоспроможну модель національної економіки.

Принцип соціальної відповідальності – визначає розміри вилучення рентних платежів в дохід держави, систему розподілу та контролю. Користувач природних ресурсів несе відповідальність перед суспільством не тільки за раціональне використання, а й за екологічні та територіальні наслідки своєї господарської діяльності.

Принцип прозорості - визначає необхідність забезпечення конкурентних умов при наданні прав користування надрами, постійний моніторинг за техніко-економічними показниками видобувається і збагачується сировини з метою прозорого формування показників диференціальної ренти I і диференціальної ренти II.

Принцип справедливості - визначає необхідність економічно обґрунтованого розподілу доходів від видобутку корисних копалин між надрокористувачами і суспільством.

Обґрунтована стратегія додаткового вилучення корисного компонента не з видобутої сировини (руди), а з вже раніше збагаченої, на підставі виділення основних напрямів складових формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави та гірничо-збагачувального підприємства при повторному збагаченні сировини, а саме на підставі характеристики економічних, соціальних та екологічних наслідків.

Розроблено основні завдання та доведена доцільність повторного збагачення корисного компонента в екологічній та соціальній сферах.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні подано розвиток теоретичних та науково-методичних положень, розроблено практичні рекомендації щодо регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств.

1. На підставі узагальнення теоретико-методичних засад дослідження ренти, рентних відносин та рентоорієнтованих стратегій поведінки суб'єктів рентних відносин виділено, доведено та проаналізовано 6 основних етапів еволюції поглядів на ренту, рентні відносини та рентоорієнтовані стратегії поведінки суб'єктів в галузі надрокористування, а саме: 1 етап – зародження поглядів на земельні відносини та розподіл доходів від землі; 2 етап – започаткування та розвиток теорії ренти та рентних відносин, яке відбулося в рамках класичної політекономії; 3 етап – формування та розвиток марксистської теорії ренти на підґрунті трудової теорії вартості; 4 етап – апробація та розвиток неокласичного напрямку на теоретичному базисі «економічної ренти» та «квазіренти», які можливо отримати від будь-яких факторів виробництва за умов дії ринкових чинників та при аналізі маржинальних показників; 5 етап - дослідження та розвиток в традиції «інституційної теорії ренти» відносно розширення переліку суб'єктів рентних відносин, видів ренти та концептуальних положень рентоорієнтованої поведінки, спрямованої на «пошук ренти»; 6 етап – обґрунтування аспектів функціонування системи рентних відносин відносно функціонування та розвитку рентних відносин на макро- і мегарівнях; процесів формування

та розподілу природно-ресурсної ренти; аспектам інституціоналізації рентних відносин; неекономічним видам рентних доходів; факторам, формам і наслідкам рентиорієнтованої поведінки гірничо-збагачувальних підприємств.

2. Доведено, що рентиорієнтована стратегія поведінки безпосередньо пов'язана із рентним циклом. Незважаючи на потужний внесок представників теоретичного та практичного напрямків дослідження ренти поза увагою науковців залишається визначення категорії «рентний цикл». Запропоновано розуміти рентний цикл з позицій обґрунтування економічного результату від реалізації рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств з огляду на рентигенерацію та рентиотримання між власником надр та надрокористувачем при реалізації «світлої» та «темної» стратегій економічної поведінки суб'єктів рентних відносин. Доведено, що рентний цикл гірничо-збагачувальних підприємств, в загальному вигляді, представляє собою кругообіг не лише капіталу підприємства, а й інших факторів виробництва та закінчується лише у випадку припинення виробничо-господарської діяльності (або певного структурного підрозділу) та включає в себе 5 послідовних етапів, а саме: «розвідка», «дозвіл», «будівництво», «видобуток і переробка» та «закриття».

3. Типологізовано диференційну ренту за виробничими етапами діяльності гірничо-збагачувальних підприємств з позицій системності та стадійності, обґрунтовано та проаналізовано концептуальну схему системи рентних відносин агрегованої конфігурації. В її складі виявлено та проаналізовано три послідовні етапи: 1) формування рентних доходів; 2) розподілу рентних доходів; 3) використання рентних доходів.

4. Виділено, проаналізовано та класифіковано 3 основні підходи до розрахунку рентних платежів на підставі врахування різної природно-компонентної родючості надр (інвестиційний; якісний; екстернальний) з точки зору визначення можливості та доцільності їх застосування при формуванні рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств. Запропоновано та апробовано методику розрахунку рентних платежів гірничо-збагачувальних підприємств, яка, на відміну від традиційних, базується на врахуванні можливих альтернатив оподаткування та зміни цільового значення ставки ренти на фінансовий результат діяльності гірничо-збагачувальних підприємств та надає змогу визначення оптимального розміру цільового значення ставки ренти з метою досягнення показника беззбитковості роботи гірничо-збагачувального підприємства. На прикладі техніко-економічних показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату проведено моделювання зміни ціни та цільового значення ставки ренти й знайдено оптимальний рівень рентного навантаження на гірничо-збагачувальне підприємство.

5. Виявлено специфіку міжнародного досвіду регулювання рентних відносин в галузі надрокористування на підставі виділення та аналізу 3 базових моделей ренти, які сформовані під впливом комбінацій різноманітних факторів (економічних, політичних, законодавчих, соціальних, екологічних тощо), а саме: модель близькосхідних країн (Бахрейн, Кувейт, Ємен, Саудівської Аравії тощо), яка започаткована на підставі ієрархічної структури суспільства; модель США та Канади, яка характеризується демократичним підходом до надрокористувачів на базується на конкурсній системі отримання дозволів на розробку покладів корисних копалин; модель функціонування державних компаній-монополістів в галузі надрокористування (Великобританії, Венесуели, Мексики, Норвегії) з певною системою обмеження доступу до надр та системою суттєвого державного та законодавчо-нормативного регулювання.

6. Запропоновано виділити принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств при повторному збагаченні сировини, а саме визначено та охарактеризовано: принцип системності; принцип соціальної відповідальності; принцип прозорості; принцип справедливості за основними результатами діяльності в аспектах врахування економічних, соціальних та екологічних наслідків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Про розподіл прав власності на надра в Україні. *Нариси теорії національної економіки*: монографія / за ред. В. М. Тарасевича. Дніпропетровськ: Січ, 2015. С. 245–256. *Особистий внесок: аналіз міжнародного досвіду вилучення рентних платежів від надрокористування. (0,5/0,35 д. а.)*

2. Ткаченко И. Д., Ткаченко Н. И. Опортунистическое и рентоориентированное поведение в сфере недропользования: общее и особенное. *Соціально-економічний та технічний розвиток підприємств: проблеми, рішення, оцінка ефективності*: монографія / за заг. ред. Л. М. Савчук. Дніпропетровськ: Пороги, 2016. С. 78–86. *Особистий внесок: визначення проблемних питань опортуністичної та рентоорієнтованої поведінки держави та суб'єктів господарювання, обґрунтування пропозицій щодо удосконалення існуючого економічного механізму надрокористування через застосування «тріади» оптимальність-ефективність-доречність, розробка та обґрунтування чотирьох базових принципів формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави в сфері надрокористування (системності, соціальної відповідальності, прозорості, справедливості), визначення специфічних рис рентоорієнтованої та опортуністичної поведінки в надрокористуванні. (0,5/0,3 д. а.)*

3. Ткаченко І. Д. Рентний цикл як об'єкт державного регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки. *Бізнес-моделі розвитку національної економіки та підприємницьких структур: сучасні реалії та перспективи*: монографія з міжнародною участю / за ред. Л. М. Савчук, Л. М. Бандоріної. Дніпро: Журфонд, 2018. С. 48–54. *(0,3 д. а.)*

4. Ковальчук К. Ф., Ткаченко І. Д. Теоретико-методологічні основи формування рентоорієнтованої стратегії розвитку гірничо-збагачувальних підприємств: функціональний контекст. *Випереджаючий інноваційний розвиток: теорія, методика, практика*: монографія / за ред. к. е. н., доц. Н. С. Ілляшенко. Суми: Територія, 2018. С. 338–358. *Особистий внесок: обґрунтування суб'єкт-суб'єктного простору рентних відносин, розробка концептуальної схеми системи рентних відносин та етапів рентного циклу. (0,8/0,5 д. а.)*

5. Ткаченко І. Д. Методологічні аспекти визначення рентних доходів в контексті міжнародного досвіду. *Євроінтеграційний вимір національної економіки України*: монографія / В. М. Тарасевич, В. В. Білоцерківець, О. О. Завгородня, І. Д. Ткаченко та ін.; за ред. В. М. Тарасевича. Дніпро: ПБП «Економіка», 2019. С. 103–118. *(0,63 д. а.)*

Статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних баз даних

6. Ткаченко И. Д., Ткаченко Н. И. Особенности формирования и распределения рентных доходов природопользователей во время экономического кризиса. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2010. № 1 (3). Т. 2. С. 318–325. ¹

¹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: DOAJ, Index Copernicus (ICV id=50689), Google Scholar, PIHЦ, бібліометричній базі Ulrich's Periodicals Directory.

Особистий внесок: розгляд теоретичного та методологічного підґрунтя ренти та рентних відносин; аналізі системи рентних відносин через призму власності; розгляд систем оподаткування доходів від природокористування в різних країнах світу; класифікація рентних доходів та визначення специфіки доходоформуєчої функції рентних платежів. (0,6/0,45 д. а.)

7. Ткаченко И. Д., Ткаченко Н. И. Регулирование недропользования: проблемы и перспективы рентных отношений. *Європейський вектор економічного розвитку*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. Вип. 2. С. 251–257.² *Особистий внесок: розгляд структури суб'єктивної складової рентних відносин, обґрунтування механізмів виникнення тіньової та політичної ренти. (0,5/0,25 д. а.)*

8. Ткаченко И. Д. Спецификация и размывание прав собственности на недра при формировании стратегии рентоориентированного поведения. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 2 (54). С. 27–33.³ (0,55 д. а.)

9. Tkachenko I. Rent-seeking behavior strategy in the sphere of subsoil and conceptual approaches to the modeling of the optimum size in removal of rents. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2017. № 1. С. 108–114.⁴ (0,5 д. а.)

10. Ткаченко И. Д., Ткаченко Н. И. Природная рента: международный опыт и украинские реалии изъятия, распределения и перераспределения. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 1. С. 139–151.⁵ *Особистий внесок: аналіз техніко-економічних показників діяльності гірничозбагачувальних комбінатів Нікопольського басейну на підставі оцінки рентоспроможності та можливості рентоотримання з урахуванням рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств. (0,5/0,3 д. а.)*

11. Ткаченко И. Д. Формування рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів та проблеми розрахунку рентних платежів у галузі надкористування. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 33. С. 126–131.⁶ (0,5 д. а.)

12. Ковальчук К. Ф., Ткаченко Н. И., Ткаченко И. Д. Аспекти рентоорієнтованої поведінки в гірничозбагачувальній галузі в контексті перерозподілу прав власності: міжнародний досвід та перспективи. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 1 (18). С. 127–131.⁷ *Особистий внесок: розробка концептуальних засад основної стратегії впровадження рентних відносин на підставі перерозподілу прав власності на надра. (0,5/0,25 д. а.)*

13. Tkachenko I. Rent-oriented strategy of behavior of mining enterprises and conceptual approaches of the optimum size in removal of rents. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 41. С. 215–219.⁸ (0,53 д. а.)

² Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: DOAJ, Index Copernicus (ICV id=30416), Google Scholar, PИHЦ, Ulrich's Periodicals Directory

³ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=31687), Academic Research Index (ResearchBib), Google Scholar

⁴ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=49407)

⁵ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=49407)

⁶ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=46881), Google Scholar

⁷ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=46712)

⁸ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=46881)

Статті в інших виданнях

14.Летуча А. А., Ткаченко І. Д., Летуча О. В., Ткаченко Н. І. Стратегія виходу підприємств металургійного комплексу України з еколого-економічної кризи. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2016. № 1. С. 77–84. *Особистий внесок: визначення невідповідності законодавства України в галузі надкористування щодо вилучення рентних платежів та розробці шляхів його вдосконалення. (0,55/0,15 д. а.)*

15.Ткаченко І. Д. Аспекти формування рентиорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів в галузі надкористування. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2016. № 2. С. 62–74. *(0,6 д. а.)*

16.Ткаченко І., Летуча О., Самоїленко І., Ткаченко Н., Летуча А. State regulation of ecological and economic process as a factor of activation of metallurgical production in Ukraine. *Metallurgical and Mining Industry*. 2016. № 2. P. 58–60.⁹ *Особистий внесок: визначення та обґрунтування аспектів впливу державного регулювання на сферу надкористування в контексті реалізації екологічної функції рентних платежів. (0,5/0,15 д. а.)*

Матеріали конференції

17.Ткаченко І. Д. Приоритеты и механизмы инновационно-инвестиционной активности и рентной политики. *Актуальні проблеми трудового та господарського права* : матеріали круглого столу кафедри господарсько-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (25 листопада 2015 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 37–38. *(0,1 д. а.)*

18.Ткаченко І. Д. Особенности изучения стратегического рентиориентированного поведения субъектов. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ : НМетАУ, 2016. С. 645–648. *(0,17 д. а.)*

19.Ткаченко І. Д. Основи рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничозбагачувальних підприємств. *Молода академія – 2016* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студентів і молодих учених (19–20 травня 2016 р.). Дніпропетровськ : НМетАУ, 2016. Т. 2. С. 5. *(0,01 д. а.)*

20.Ткаченко І. Д. Рентиориентированное поведение недропользователей и государства: стратегии и перспективы. *Перспективи ефективних управлінських рішень у бізнесі та проєктах* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 вересня 2016 р., м. Одеса). Одеса : Фенікс, 2016. С. 76–78. *(0,13 д. а.)*

21.Ткаченко І. Д. Трансформация рентных отношений в современной экономике Украины: теоретико-методологические особенности. *Сучасні міжнародні економічні відносини: драйвери успіху та виклики розвитку* : матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, ДНУ, 23–24 березня 2017 р.). Дніпро : ДНУ, 2017. С. 141–143. *(0,13 д. а.)*

22.Ткаченко І. Д. Напрямки вдосконалення обліково-аналітичного супроводження рентних платежів в галузі надкористування в Україні на підставі міжнародного досвіду. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти* : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (30–31 березня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 177–181. *(0,3 д. а.)*

⁹ Англomовну версію видання включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: *Index Copernicus (ICV id=2951)*, *eLibrary*, *Scientific Indexing Services*, *Academic Resource Index "ResearchBib"*, *WorldCat*, *Eurasian Scientific Journal Index*

23.Ткаченко І. Д. Базові моделі рентоорієнтованої стратегії поведінки в галузі надрокористування України та світу. *Актуальні проблеми розвитку металургійної науки та освіти* : наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження Георгія Григоровича Єфіменка (Дніпро, НМетАУ, 4–5 квітня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 289–292. (0,3 д. а.)

24.Ткаченко І. Д. Рентоорієнтована стратегія поведінки економічних суб'єктів в галузі надрокористування через призму моделі М. Портера. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : зб. наук. статей III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, НМетАУ, 13–14 квітня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. Ч. I. С. 264–266. (0,25 д. а.)

25.Ткаченко І. Д. Етапи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств-надрокористувачів. *Молода академія – 2017* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студентів і молодих учених (м. Дніпро, НМетАУ, 16–17 травня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. Т. 2. С. 5–6. (0,01 д. а.)

26.Ткаченко І. Д. Рентоорієнтована стратегія поведінки в галузі надрокористування: територіальний аспект. *Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку територій* : матеріали VI Міжнар. наук. конф. (м. Опольє (Польща), 20–23 квітня 2017 р.). Opole, Poland : The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. С. 88–89. (0,25 д. а.)

27.Ткаченко І. Д. Диференційна рента, як складова інвестиційного розвитку країни та регіонів. *Міжнародні наукові та інноваційно-інвестиційні програми: досвід та результати* : зб. тез доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (17–18 травня 2017 р., м. Дніпро). Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2017. С. 225–226. (0,3 д. а.)

28.Ткаченко І. Д., Ковальчук К. Ф. Критерії математичного моделювання рентних відносин в умовах багатокритеріальності, невизначеності та ризику. *Мониторинг, моделирование и менеджмент эмерджентные экономики (М3Э2)* : тезиси Шестой Междунар. науч.-практ. конф. (24–26 мая 2017 г., г. Одесса). Одесса, 2017. С. 189–192. *Особистий внесок: розробка методики аналізу та визначення рентної ставки для гірничо-збагачувальних підприємств в умовах багатокритеріальності.* (0,25/0,15 д. а.)

29.Ткаченко І. Д. Феномен рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств України в контексті соціальної відповідальності бізнесу в умовах євроінтеграційних зрушень. *Національна економіка України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19–20 жовтня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 174–175. (0,2 д. а.)

30.Ткаченко І. Д. Соціально-економічна та екологічна відповідальність бізнесу при розробці, використанні, збагаченні родовищ корисних копалин. *44 Міжнародна науково-технічна конференція молоді* : зб. тез. Запоріжжя : Мокшанов В. В., 2017. С. 103. (0,04 д. а.)

31.Ткаченко І. Д., Ковальчук К. Ф. Суб'єкт-суб'єктний простір рентних відносин в галузі надрокористування. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : зб. наук. статей за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 квітня 2018 р., м. Дніпро). Дніпро : НМетАУ, 2018. Ч. I. С. 400–403. *Особистий внесок: визначення та обґрунтування суб'єкт-суб'єктного простору та взаємодії суб'єктів рентних відносин з приводу узгодження економічних інтересів та вирішення питань щодо рентоотримання від надрокористування.* (0,25/0,15 д. а.)

32.Ткаченко І. Д. Етапи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємства та особливості розробки економічного механізму розподілу ренти в Україні.

Молода академія – 2018 : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студентів і молодих учених (м. Дніпро, НМетАУ, 15–16 травня 2018 р.). Дніпро, НМетАУ, 2018. Т. 2. С. 5. (0,01 д. а.)

33.Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Рентная політика в контексте розвитку національної економіки. *Стратегія якості у промисловості і освіті* : XIV Міжнар. конф. (4–7 червня 2018 р., Варна, Болгарія) : матеріали : у 2 т. Дніпро, Варна, 2018. Т. 2. С. 391–394. *Особистий внесок: визначення сутності механізмів рентної політики держави в залежності від диференціації за рівнями формування та реалізації на макрорівні, мезорівні та мікрорівні економічної системи.* (0,16/0,12 д. а.)

34.Ткаченко І. Д. Методологічні та методичні аспекти визначення рентних доходів: сучасність та перспективи розвитку. *Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 20 жовт. 2018 р.) / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. С. 104–107. (0,16 д. а.)

35.Завгородня О. О., Ткаченко Н. І., Ткаченко І. Д., Гутарова А. О. Теоретичні засади формування системи обліку рентних платежів в національних економіках ринкового типу. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти* : зб. наук. пр. за матеріалами ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28–29 березня 2019 р.). Дніпро : НМетАУ, 2019. Ч. 1. С. 116–119. *Особистий внесок: обґрунтування теоретичних засад формування системи обліку рентних платежів від надрокористування в Україні та порівняльний аналіз систем рентовилучення.* (0,16/0,04 д. а.)

36.Ткаченко І. Д. Суб'єктний простір рентовилучення та ефективного використання результатів наукових досліджень. *Управління проектами. Ефективне використання результатів наукових досліджень та об'єктів інтелектуальної власності* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (21–22 березня 2019 р.). Дніпро : Юр сервіс ; Київ : Інтерсервіс, 2019. Т. 1. С. 72–74. (0,12 д. а.)

АНОТАЦІЯ

Ткаченко І. Д. Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2020.

Дисертаційну роботу присвячено розвитку теоретичних та науково-методичних положень і розробці практичних рекомендацій щодо регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки надрокористувачів. Проаналізовано та узагальнено теоретико-методичні засади дослідження рентоорієнтованої поведінки. Розкрито економічну сутність поняття «рентоорієнтована стратегія поведінки», яка полягає у навмисній (цілеспрямованій) діяльності учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб відповідно до власних інтересів щодо максимізації отримання рентного доходу легальним або нелегальним шляхом. Оцінено роль суб'єкт-суб'єктної взаємодії держави та надрокористувача щодо шляхів реалізації притаманних їм економічних інтересів відносно отримання ренти. Розроблено типологізацію диференційної ренти за виробничими етапами з позицій системності та стадійності, обґрунтовано та проаналізовано концептуальну схему системи рентних відносин агрегованої конфігурації, яка включає в себе етапи: 1) формування рентних доходів; 2) розподілу рентних доходів; 3) використання рентних

доходів. Класифіковано існуючі методики визначення рентних платежів, а саме: виділено та розглянуто 3 основні підходи до розрахунку рентних платежів на підставі врахування різної природно-компонентної родючості надр (інвестиційний; якісний; екстернальний). Проаналізовано діючі законодавчі та нормативні акти з питань сплати рентних платежів надрокористувачами в Україні, виявлено недосконалість механізму оподаткування діяльності надрокористувачів.

Ключові слова: доходи, надрокористування, рента, рентоорієнтована стратегія, ресурси, рентогенерація, рентний цикл.

АННОТАЦИЯ

Ткаченко И. Д. Рентоориентированная стратегия поведения горнообогатительных предприятий. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Классический приватный университет, Запорожье, 2020.

Диссертационная работа посвящена развитию теоретических и научно-методических положений, а также разработке практических рекомендаций по регулированию рентоориентированной стратегии поведения недропользователей. Проанализированы и обобщены теоретико-методические основы исследования рентоориентированного поведения. Раскрыта экономическая сущность понятия «рентоориентированная стратегия поведения», которая заключается в намеренной (целенаправленной) деятельности участников сделки в условиях ограниченных ресурсов и неограниченных потребностей в соответствии с собственными интересами по максимизации получения рентного дохода легальным или нелегальным путем. Оценена роль субъект-субъектного взаимодействия государства и недропользователя в контексте реализации присущих им экономических интересов относительно получения ренты.

Обосновано, что рентоориентированная стратегия поведения горно-обогатительных предприятий может быть сформирована по двум принципиальным формам: 1) без привлечения теневых, коррупционных схем, так называемая «светлая стратегия»; 2) с получением дополнительной ренты при оппортунистическом поведении, применении определенных коррупционных схем, внедрения в деятельность предприятия теневой экономики (в аспектах занижение или завышение определенных показателей производственно-хозяйственной деятельности), так называемая «темная стратегия».

Реализация экономического механизма рентных отношений через призму рентоориентированной стратегии поведения горно-обогатительных предприятий имеет определенную специфику, которая связана с жесткой ограниченностью запасов полезных ископаемых, использованием дифференцированных по показателям природного богатства и компонентного состава участков технологической добычи, неоднородностью и неэластичностью предложения, институционализацией контроля доступа к ним на основе спецификации прав собственности и их обоснованному распределению. При разработке рентоориентированной стратегии поведения горно-обогатительных предприятий следует соблюдать общеизвестные базовые принципы разработки любой стратегии, а именно: постановки цели; многовариантности и адаптивности; системности и сбалансированности; последовательности и иерархичности; непрерывности; научной и методической

обоснованности; реалистичности и достижимости; гибкости и динамичности; эффективности и социальной ориентированности; количественной и качественной определенности; долгосрочности мероприятий.

Разработана типологизация дифференциальной ренты по производственным этапам с позиций системности и стадийности, обоснована и проанализирована концептуальная схема системы рентных отношений агрегированной конфигурации, которая включает в себя этапы: 1) формирование рентных доходов; 2) распределения рентных доходов; 3) использование рентных доходов.

Классифицированы существующие методики определения рентных платежей, а именно: выделены и рассмотрены 3 основных подхода к расчету рентных платежей на основании учета различной естественно-компонентного плодородия недр (инвестиционный; качественный; экстернальный) относительно возможности и целесообразности их применения при формировании рентоориентированной стратегии поведения предприятий в области недропользования.

Ключевые слова: доходы, недропользование, рента, рентоориентированная стратегия, ресурсы, рентогенерация, рентный цикл.

SUMMARY

Tkachenko I. D. Rent-seeking behavior strategy in the sphere of subsoil. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for granting the Degree of Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.04 – economy and management of the enterprises (according to the type of economic activity). – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2020.

The dissertation is devoted to the development of theoretical and methodological positions and the development of practical recommendations for the regulation of rent-seeking behavior of subsoil users. The theoretical and methodological principles of research of rent-oriented behavior are analyzed and generalized. The economic essence of the concept of «rent-seeking behavior strategy», which consists in the intentional (purposeful) activity of the participants of the transaction in the conditions on limited resources and unlimited needs in accordance with their own interests in order to maximize the receipt of rent income by legal or illegal means. The role of the subject-subjective interaction of the state and the sub-user with regard to the ways of realizing their inherent economic interests in relation to the rent is estimated. The typology of differential rent according to the production stages from the standpoint of system and stage is developed, the conceptual scheme of the system on rental relations of the aggregated configuration is substantiated and analyzed, which includes the stages: 1) the formation of rental income; 2) distribution of rental income; 3) use of rental income. The existing methods of determination of rent payments are classified, namely: 3 basic approaches to the calculation of rent payments are selected and considered on the basis of consideration of various natural-component fertility of the subsoil (investment, qualitative, external) regarding the feasibility and feasibility of their application in the formation of a rent-oriented strategy of enterprise behavior in subsoil industries. The current legislation and regulations on payment of rent payments by subsoil users in Ukraine are analyzed, and the imperfection of the mechanism of taxation of subsoil users' activity is revealed.

Key words: income, subsoil use, rent, rent-oriented strategy, resources, income, rental generation, rent cycle.

ТКАЧЕНКО ІЛІЯ ДМИТРОВИЧ

**РЕНТООРІЄНТОВАНА СТРАТЕГІЯ ПОВЕДІНКИ
ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підписано до друку 12.10.2020.

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Цифровий друк. Гарнітура Times.

Умовн.-друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9. Наклад 150 пр. Зам. № 30-2020/21АБ.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3321 від 25.11.2008